

РЕЗЮМЕ

С. Э. Генкал. Формирование предметной компетентности у учащихся профильных классов на уроках биологии.

В статье анализируется компетентностный подход как важный способ модернизации содержания среднего образования; структура, пути формирования предметной компетентности как фактора эффективности обучения биологии на профильном уровне. Предметная компетентность рассматривается как личностная интегрированная характеристика, которая является условием развития творческой личности учащихся, их интеллектуальных способностей, обеспечивает подготовку к дальнейшему профессиональному образованию. Раскрываются психолого-педагогические условия формирования предметной компетентности учащихся.

Ключевые слова: компетентностный подход, предметная компетентность, учитель биологии, профильные классы.

SUMMARY

Genkal S. Formation of substantive competence of pupils of specialized classes at biology lessons.

The author of the article touches upon the problem of the competence-based approach as an important factor of the contents of secondary education, its structure, the ways of forming substantive competence as conditions of efficiency of teaching of biology in specialized classes. The substantive competence is considered as a personal integrated characteristic which is the main condition of creative personality pupil's development, their intellectual capacities, skills of self-education, preparation for further professional education. The author reveals psychological and pedagogical conditions of forming substantive competence.

Key words: competence approach, substantive competence, teacher of biology, pupils of specialized classes.

УДК 378.147:33(07)

Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті розкривається значення компетентнісного підходу як важливої складової організації педагогічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах; аналізуються дидактичні умови, що сприяють його реалізації; характеризується структура системи компетентностей і функції компетенцій. Авторами обґрунтовується актуальність набуття учнями на уроках економіки економічної компетентності, складовими якої є сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості. Виділяються умови формування та розвитку цих складових, доводиться необхідність модернізації змісту шкільного курсу економіки й розробки відповідних критеріїв відбору навчального матеріалу.

Ключові слова: освіта, компетентнісний підхід, економічна компетентність, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості, зміст освіти.

Постановка проблеми. Орієнтуючись на ринок праці, до пріоритетів сьогодення варто віднести уміння людей оперувати такими знаннями та технологіями, що задовольняють потреби суспільства та готують їх до нових відносин у цьому суспільстві. Одним з основних завдань сучасної системи освіти є формування конкурентоспроможного молодого фахівця, який вміє не тільки застосовувати власні знання, а й готовий змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперативно отримувати необхідну інформацію, швидко приймати ефективні рішення та навчатися впродовж усього життя.

Європейські країни, починаючи ще з 80-х років минулого століття, значну увагу приділяли впровадженню у свої освітні системи компетентнісного підходу: це вплинуло не тільки на структуру знань, а й на якість освіти в цілому.

В сучасних умовах розвитку та реформування системи шкільної освіти в Україні, що ґрунтується на особистісно зорієнованому та діяльнісному підходах, перспективність реалізації компетентнісного підходу є безперечною, оскільки формування різних компетентностей, зокрема економічної, сприяє розвитку в учнів активної соціальної позиції, готовності постійно навчатися, здатності адаптуватися до умов суспільного життя, приймати рішення та бути відповідальними за їх наслідки.

Однак на даному етапі впровадження компетентнісного підходу, в системі середньої освіти існує невідповідність між потребами у формуванні економічної компетентності та умовами її формування. Цьому не сприяє і відсутність єдиного підходу до тлумачення самого поняття «економічна компетентність».

Аналіз актуальних досліджень. У нашій країні значна кількість педагогів, як теоретиків так і практиків, досліджують питання, пов'язані з компетентісно зорієнтованою освітою. Це, зокрема, В. І. Астахова, О. М. Гончарова, Л. М. Дибкова, Є. А. Іванченко, О. І. Пометун, Л. І. Паращенко та інші; особливу увагу вони приділяють з'ясуванню суті компетентності та компетенцій, визначенню ключових компетентностей і формуванню професійної компетентності фахівців.

Вивченню проблеми компетентнісного підходу в освіті присвячено праці Н. М. Бібік, О. А. Калегіної, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, у яких визначено різні ознаки компетентнісного підходу. Так, Н. М. Бібік надає принципового значення ідеї переорієнтації з процесу на результат у діяльнісному вимірі, розгляду цього результату з погляду вимог суспільства, забезпечення спроможності випускника відповідати новим

запитам ринку та мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [3, 47]; О. А. Калегіна підкреслює значення компетентісного підходу як засобу досягнення мети освітньої системи професійної підготовки – залучення студентів до вирішення проблем професійної діяльності, сприяння усвідомленню значущості навчання та засвоєнню знань і досвіду, формування готовності та здатності застосовувати їх на практиці [6].

На думку О. І. Пометун, компетентісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно зорієнтованим і діяльнісним підходами до навчання та потребує трансформації змісту освіти, що визначається зовсім іншими принципами його відбору і структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття учнем компетентностей [9].

Проблему формування економічної компетентності відображено у працях багатьох фахівців, проте в педагогічній теорії немає однозначного тлумачення самого терміну «економічна компетентність», оскільки ця категорія є полівалентним утворенням. Науковці по-різному виділяють її складові.

Так, Л. О. Ануфрієва під «економічною компетентністю» розуміє «сукупність економічних знань і практичних умінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності» [5, 87]. Питання структури економічної компетентності відображено в дослідженнях фахівців-соціологів М. І. Бабкіна та С. С. Бахтєєвої; О. П. Аменд [1] та І. А. Сасова сутність економічної компетентності розкривають через характеристику набору економічних якостей особистості.

Л. С. Бляхман у своїх дослідженнях наголошує на важливості формування економічного мислення як процесу опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей явищ і процесів економічного життя в їхньому логічному взаємозв'язку; необхідності усвідомлення закономірностей економічного розвитку суспільства, засвоєнні економічних знань та ефективному практичному їх застосуванні [4]. У дослідженнях О. І. Джалілової, Т. Х. Ємтиль, Б. І. Іткіна, Л. М. Фалевич зміст економічної компетентності розглядається через характеристику обсягу знань, умінь та навичок в економічній сфері. Зокрема, Л. М. Фалевич визначає економічну компетентність як ступінь оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками, набором можливостей розв'язування і прогнозування економічних проблем на основі економічного мислення [11].

Мета статті – обґрунтування цілей, змісту та засобів ефективного формування економічної компетентності учнів старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмету діяльності. Людина може стати компетентною тільки після здобуття нею адекватної інформації, знань і практичного досвіду, а отже, саме освіта відіграє головну роль у формуванні компетентної особистості.

До сутнісних характеристик компетенцій належать:

- ефективне використання здібностей, що дає змогу плідно здійснювати навчальну діяльність згідно зі встановленими вимогами;
- володіння знаннями, вміннями й досвідом, необхідними для виконання самостійної пізнавальної діяльності;
- розвинута співпраця з іншими учнями в навчальному процесі;
- інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання навчальної діяльності в освітньому середовищі;
- здатність робити що-небудь ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки [10].

Розвиток ринкових відносин в Україні, її інтеграція до Євросоюзу та орієнтація на європейський освітній простір, швидкі зміни інформаційних технологій впливають на рівень вимог до підготовки учнів загальноосвітньої школи: перспективою майбутнього є не кваліфікаційна модель спеціаліста, а компетентнісна.

Компетентнісний підхід є важливою складовою організації педагогічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах разом з цілісним, системним, діяльнісним і особистісно зорієнтованим підходами.

Під компетентнісним підходом в освіті розуміють сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів. До загальних принципів компетентнісного підходу відносять мету освіти, зміст навчання, оцінку результатів навчання.

Мета освіти полягає у створенні умов для розвитку в учнів здатності самостійно приймати рішення на основі отриманого досвіду. Зміст навчання становлять дії та операції, що співвідносяться з навичками, котрі необхідно набути. Оцінка результатів навчання обумовлюється досягнутим учнями рівнем навченості, тобто рівнем їх компетенцій.

Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання певних дидактичних умов. Головна з них полягає в

чіткому усвідомленні учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття «компетентність» як педагогічної категорії, котра може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його наслідки –результат освіти. Сам же компетентнісний підхід полягає у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти.

Немає сумніву в тому, що компетентнісний підхід є одним з найважливіших чинників, що сприяють модернізації змісту освіти.

Система компетентностей в освіті має ієрархічну структуру, рівні якої становлять: ключові компетентності (міжпредметні та надпредметні компетентності); загальногалузеві компетентності (формується учнем упродовж засвоєння змісту певної освітньої галузі в усіх класах середньої школи); предметні компетентності (складові загальногалузевих компетентностей, що стосуються конкретного предмету) [6].

Ключові компетентності, якими має оволодіти кожен учень загальноосвітнього навчального закладу, на думку О. І. Пометун, є такими:

- навчальна компетентність – це інтелектуальний розвиток особистості та здатність учитися протягом усього життя;
- культурна компетентність – здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства;
- громадянська компетентність – здатність захищати та піклуватися про права, інтереси і потреби людини й громадянина української держави та суспільства;
- соціальна компетентність – володіння сукупністю засобів, що дають можливість особистості взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства;
- підприємницька компетентність – володіння засобами, що дають особі можливість ефективно організувати власну та колективну трудову й підприємницьку діяльність [9].

По відношенню до особистості учня А. В. Хуторський виділяє такі функції компетентності:

- відображення та розвитку особистісного мислення учня в напрямі об'єктів, що він вивчає;
- задання мінімального досвіду предметної діяльності;
- розвитку можливостей розв'язування реальних проблем у повсякденному житті;

– у сукупності визначення та відображення функціональної грамотності учня [12, 115].

Для сучасного етапу економічного розвитку країни вкрай необхідні енергійні, ініціативні, економічно підготовлені, налаштовані на творчий пошук майбутні фахівці.

Формування економічних знань має забезпечити молодій людині оволодіння певною сукупністю вмінь розумової діяльності. До їх числа належать: вміння оперувати економічними поняттями, визначати ознаки цих понять; вміння орієнтуватися в питаннях економічного життя країни, пояснювати сутність економічних процесів та явищ; вміння науково оцінювати суспільно-економічні явища, виявляти їх протиріччя, встановлювати фактори розвитку і застою в господарстві; вміння аналізувати та узагальнювати економічні процеси, факти та явища економічного життя, характеризувати важливі економічні показники (продуктивність, собівартість тощо); вміння виокремлювати зв'язки (прямі й опосередковані) між економічною діяльністю людей, матеріальним виробництвом й іншими сторонами суспільного життя; аналізувати вплив на економіку політичних, культурних та інших факторів. Тому важливим завданням сучасної освіти є формування економічної компетентності на уроках економіки.

Під економічною компетентністю учня розуміють сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності. Вчені визначають такі складові економічної компетентності:

- сукупність економічних знань;
- економічна свідомість;
- економічне мислення;
- економічні якості.

Формування економічної компетентності у старшокласників відбувається у процесі набуття різносторонніх економічних знань, розвитку вмінь та навичок, управління і розв'язання проблемних ситуацій, що виникають у навчальному процесі та житті дітей. Розвиток економічної компетентності не тільки відображає глибину знань з економіки в учнів, але й допомагає підвищити рівень їхніх навичок, вмінь, удосконалити свої особистісні якості.

У науковій літературі виділяють такі етапи формування економічної компетентності учнів у загальноосвітній школі:

- економічна підготовка учнів, передача їм базових знань з економіки, підготовка їх до виробничо-економічної діяльності в умовах різних видів власності, різноманітність форм організації праці;

- поглиблена підготовка в школах конкретного контингенту учнів, які виявляють цікавість до фінансово-економічної сфери діяльності і які планують навчатися у вищих навчальних закладах економічного профілю;
- передпрофесійна підготовка учнів у галузі економіки і бізнесу [8].

Процес становлення економічної компетентності в учнів старшої школи сприяє розвитку інтелектуальної, мотиваційної, предметно-практичної сфер розвитку особистості, а також розвитку особистості в цілому.

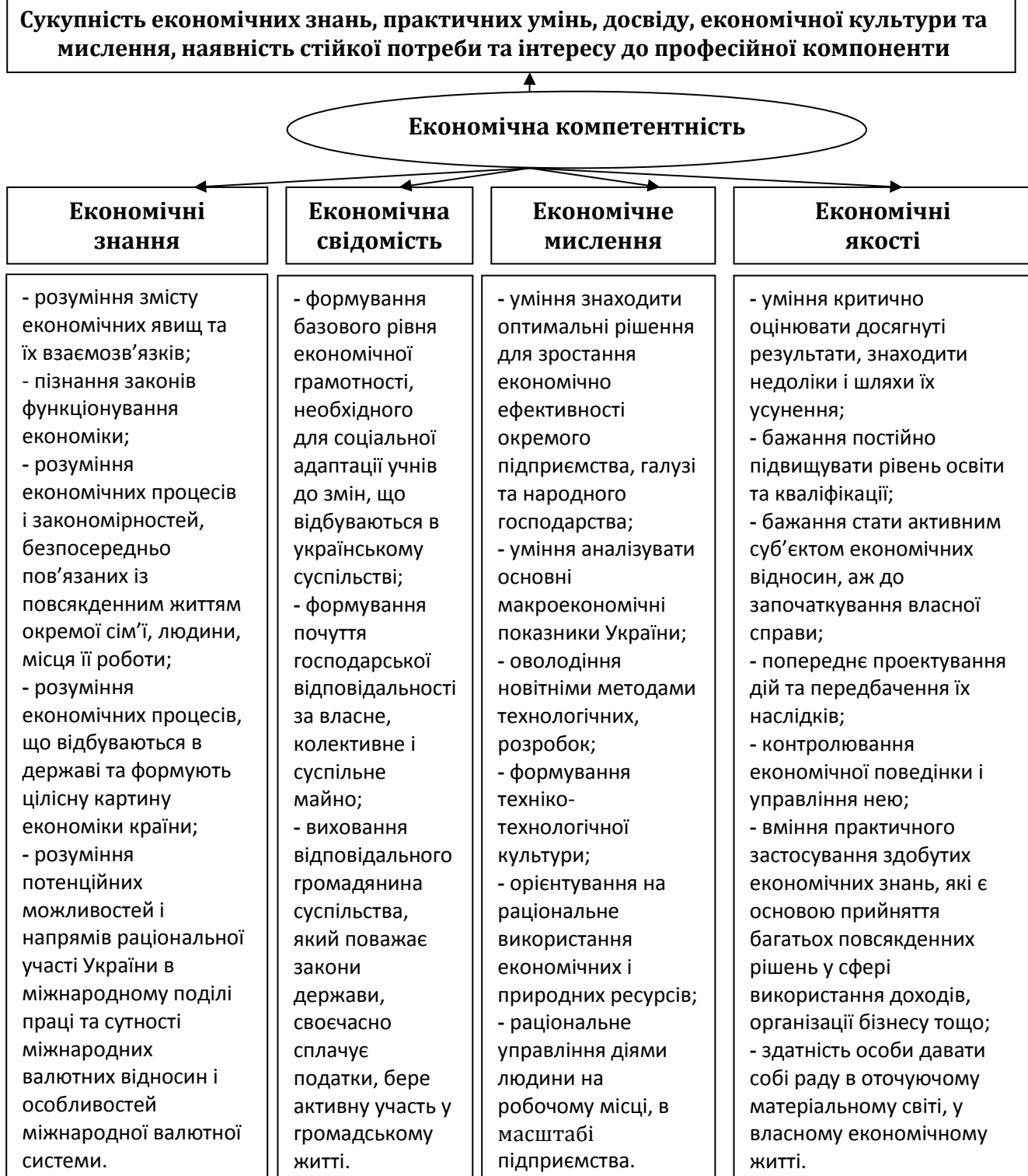
Формування та розвиток складових економічної компетентності забезпечуються відповідними комплексами теоретичних знань та практичних дій, їх активізації за активної участі педагогічних кадрів (табл. 1).

Основними шляхами формування економічно компетентної особистості учня, на думку Ю. В. Бицюри, є :

- формування оптимального навчального плану (загальнодержавний компонент, варіативно-шкільний, індивідуально-учнівський), дотримання необхідного мінімального обсягу знань, умінь і навичок учнів, зазначених у «Державному стандарті економічної освіти»;
- забезпечення освітнього процесу професійними кадрами та належною матеріально-технічною базою;
- інтеграція в міжнародну систему економічної освіти, вивчення та забезпечення учнів інформаційними ресурсами Internet з економічної освіти та економіки;
- використання активних форм та методів навчання;
- інтеграція елементів економічних знань з іншими навчальними дисциплінами (міжпредметні зв'язки);
- здійснення оцінювання навчальних досягнень учнів згідно з критеріями, встановленими Міністерством освіти і науки України;
- поповнення бібліотечного фонду необхідною навчально-методичною літературою;
- поєднання теоретичного навчального матеріалу з його практичним застосуванням та реальними умовами господарювання в Україні;
- створення груп з підготовки до олімпіад з економіки, участь в олімпіадах, бізнес-турнірах, економічних іграх [2].

Усі ці заходи та засоби забезпечують профільне навчання в школах, створюють передумови формування економічної компетентності учнів, їхню допрофесійну підготовку.

Складові економічної компетентності

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У наш час компетентнісний підхід є одним із факторів, що спонукає до модернізації цілей і змісту освіти; він у комплексі з класичними підходами допомагає освітянам гармонійно поєднувати набутий позитивний досвід з освітніми інноваціями для реалізації цілей сучасної системи освіти. Освоєння

компетентнісного підходу дає змогу підвищити адаптованість випускників шкіл до життєдіяльності в умовах зростаючого динамізму і невизначеності, підготовки їх як активних суб'єктів нової освітньої парадигми – «освіта протягом усього життя».

Опанування економічними знаннями не повинно обмежуватися для учнів лише вивченням спеціального предмету, оскільки навчитися економіці – означає знати сутність економічних категорій та економічних законів, розуміти явища та процеси економічного життя; результативніше й раціональніше мислити та діяти в умовах розвитку ринкових відносин; пізнавати алгоритми відповідного мислення та діяльності, набути відповідні економічні якості, що допоможуть ефективно застосовувати економічні знання в повсякденному житті. Знання, що становлять основи економічної компетентності, мають бути структурованими у змісті навчального предмету за вертикальним принципом, що неможливо без перегляду змісту шкільного курсу економіки і розробки відповідних критеріїв відбору навчального матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аменд А. Ф. Эколого-экономическое образование: проблемы и перспективы развития : материалы Международ. науч.-практ. конф., 15 ноября 2005 г. / [науч. ред. А. Ф. Аменд]. – Челябинск : Изд-во ЧГПУ, 2005. – 342 с.
2. Бицюра Ю. Формування основ економічної компетентності учнів / Ю. Бицюра // Завуч. – 2006. – № 20–21. – С. 4–5.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування [Електронний ресурс] / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–52. – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/files/en_33582maket_competence_eng_ost.pdf.
4. Бляхман Л. С. Перестройка экономического мышления / Л. С. Бляхман. – М. : Политиздат, 1990. – 271 с.
5. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти. Навчальний посібник / За ред. Г. А. Дмитренка. – К. : ЦІППО, 2008. – 125 с.
6. Єрмаков І. Навчання і компетентність: пошуки сенсу і змісту / І. Єрмаков. // Завуч. (Шкільний світ). – 2009. – № 19. – С. 3–4.
7. Калегина О. А. Библиотечно-информационное образование в контексте мировых тенденций: Теоретико-методологический аспект: автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра пед. наук : спец. 05.25.03 «Библиотечковедение, библиографоведение и книговедение» [Електронний ресурс] / О. А. Калегина. – Санкт-Петербург, 2007. – Режим доступа : http://www.spbguki.ru/files/Avtoreferat_Kolegina_1183549603.doc.
8. Овсяк Н. Формування економічної компетентності у процесі вивчення географії та основ економіки / Н. Овсяк // Географія та основи економіки в школі. – 2011. – № 1. – С. 37–41.
9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65 – 69.

10. Топузов О. Компетентнісний підхід до навчання / О. Топузов, Л. Вішкініні // Географія та основи економіки в школі. – 2011. – № 5. – С. 34–37.

11. Фалевич Л. Н. Формирование экономической компетентности учащихся профессиональных училищ в современных условиях : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. Н. Фалевич. – СПб., 2005. – 171 с.

12. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения // Андрей Викторович Хуторской. – М. : СПб и др. Питер, 2004. – 544 с.

РЕЗЮМЕ

Г. И. Ковтун, Е. В. Мартыненко. К вопросу о формировании экономической компетентности учащихся.

В статье раскрывается значение компетентностного подхода как важной составляющей организации педагогического образования в общеобразовательных учебных заведениях; анализируются дидактические условия, необходимые для его реализации; характеризуется структура системы компетентностей и функции компетенций. Авторами обосновывается актуальность формирования экономической компетентности учеников на уроках экономики, составляющими элементами которой являются совокупность экономических знаний, экономическое сознание, экономическое мышление, экономические качества. Выделяются условия развития этих составляющих элементов, обуславливается необходимость модернизации содержания школьного курса экономики и разработки соответствующих критериев отбора учебного материала.

Ключевые слова: образование, компетентностный подход, экономическая компетентность, экономическое сознание, экономическое мышление, экономические качества, содержание образования.

SUMMARY

G. Kovtun, L. Martynenko. As to the question of forming pupils' economic competence.

The article dwells on the significance of competence approach as an important part of organization of pedagogical education in secondary educational establishments; didactic conditions that are important for realization are analyzed; the structure of competences system and their functions are characterized. The authors determine the actuality of acquisition of economic competence by pupils at the lessons of economics. The components of the competence are economic knowledge, economic consciousness, economic mentality, economics qualities. The conditions of forming and development of these components are distinguished, the necessity of modernization of the contents of the school course of economics and elaboration of proper criteria of selection of learning material are proved in this article.

Key words: education, competence approach, economic competence, economic consciousness, economic mentality, economic qualities, the contents of education.